

Zomer 1941

Woensdag 9 juli 1941

Lotte

- 1 -

‘Mam, mag ik naar het zwembad?’ Lotte streek een uit haar paardenstaart ontsnapte blonde lok achter haar oren. Haar roze bloes plakte aan haar bezwete rug. Ze had haar moeder geholpen met het plukken van boontjes uit de moestuin achter hun huis.

‘Het is veel te warm om iets te doen,’ antwoordde haar moeder. ‘Het is goed hoor, maar wel op tijd weer thuis zijn!’

Lotte knikte en ging het ruime doktershuis in dat aan de Zijpendaalseweg gelegen was. Met een paar grote stappen rende ze de trap op, zich te laat realiserend dat haar vader op dit tijdstip waarschijnlijk patiënten had. Daar zou ze vanavond vast weer een reprimande voor krijgen. ‘Lottie, Lottie,’ zou hij hoofdschuddend zeggen, ‘wordt het nou toch niet eens tijd dat je je wat damesachtiger gaat gedragen?’ Ze wist ook dat hij het niet echt erg vond. Anders zou hij tussen zijn wenkbrauwen wel die diepe frons hebben die hij altijd had als hij zich zorgen maakte of boos was. Dat had ze wel vaker opgemerkt sinds de Duitsers vorig jaar mei Nederland waren binnengevallen.

Niet te geloven hoe het leven na die eerste chaotische en onzekere weken gewoon weer zijn gangetje was gegaan, overpeinsde Lotte, terwijl ze een handdoek, haar badmuts en rood-met-wit gestippelde badpak bij elkaar in een tas propte. Eerst waren ze heel bang geweest. Al die vliegtuigen die overvlogen, de gevechten, de berichten over de soldaten die zo moedig doorvochten bij de Grebbelinie, en de doden en gewonden die dat kostte. En toen natuurlijk dat afschuwelijke bombardement op Rotterdam, waardoor Nederland zich wel gewonnen moest geven! Echt raar hoe daarna, ook al was niets meer hetzelfde, het dagelijks leven toch weer werd opgepakt. Althans, daar leek het op. In ieder geval voor Lotte en haar broer Tom. Toen de oorlog vorig jaar begon, had zijzelf bijna haar eerste jaar op de meisjes-hbs afgerond en Tom zijn derde jaar op het stedelijk gymnasium. In het begin voelde het te gek voor woorden: het was oorlog en zij moesten gewoon naar school! Maar iedereen scheen vooral weer te willen leven zoals voorheen, toen bleek dat het allemaal wel meeviel met die Duitsers.

Nu waren ze alweer ruim een jaar verder. Ze had ook het tweede jaar van de middelbare school met goed gevolg afgelegd en de zomervakantie was alweer drie weken oud. Op een dag als vandaag zou je toch niet zeggen dat er oorlog was. De lucht was strakblauw, de zon scheen uitbundig en het was tropisch warm. Met de tas bungelend aan het stuur fietste Lotte op haar gemak richting haar vriendin Emmy, die maar twee straten verderop in de Van Heemstralaan woonde. Met Emmy en hun gezamenlijke vriendin Hannah was Lotte al tien jaar bevriend. Ze kwamen bij elkaar in de kleuterklas toen ze vier jaar oud waren en sindsdien waren ze onafscheidelijk. ‘De drie musketiers’ werden ze weleens genoemd. Tot hun grote vreugde waren ze alle drie toegelaten op de hbs. Ze moesten wel een beetje uitkijken, want af en toe hadden ze het te gezellig. Zo moesten Emmy en zichzelf er nog flink aan trekken om over te gaan naar de derde. Maar het was gelukt! Voor Emmy met de hakken over de sloot,

maar toch. Hannah had er veel rooskleuriger voor gestaan, maar zij was dan ook de bolleboos van hun drieën.

Lotte zette haar fiets tegen de lage heg van Emmy's huis. De ouderwetse trekbel klingelde hard door het huis. Niet lang daarna trok haar vriendin de voordeur met een flinke zwaai open. Ook Emmy had haar bruine haren in een paardenstaart gebonden. Haar blote armen, vol kleine sproetjes, staken uit een gebloemd jurkje. 'Ik dacht, het zwembad,' lachte Lotte vrolijk. 'Dat is toch de enige plek om vanmiddag door te brengen? Wat vind jij?' Emmy knikte enthousiast. 'Even vragen.'

De meisjes liepen door de koele gang de zonovergoten woon- kamer in. De terrasdeuren stonden wijd open en Emmy's moeder zat met een glas limonade onder de grote eikenboom in de tuin. 'Ah Lotte,' zei ze vriendelijk. 'Wat een hitte hè? Wil je een glas limonade?'

Lotte accepteerde het graag en ging naast Emmy's moeder in de schaduw van de boom zitten. Terwijl Emmy haar zwemspullen bij elkaar zocht, babbelde haar moeder aan één stuk door tegen Lotte, die af en toe beleefd knikte, maar de woorden het ene oor in en het andere uit liet gaan. Emmy's moeder was nogal op de hand van de Duitsers. En op de hand van de NSB, waaraan Lottes ouders een hartgrondige hekel hadden. Emmy en zij hadden het daar nooit over. Maar Lotte was wel verstandig genoeg om tegenover anderen haar mond te houden over de politieke overtuigingen van haar ouders. Zeker tegenover Emmy's moeder, al waren zij en Emmy nog zulke goede vriendinnen.

'Kom,' riep Emmy even later. 'Laten we gaan!'

'Veel plezier dames,' zei Emmy's moeder, nadat Lotte haar bedankt had voor de limonade. Lotte was opgelucht dat ze niet langer naar het gepraat van Emmy's moeder hoefde te luisteren.

Even later fietsten ze naar de Izaäk Evertslaan waar Hannah woon- de, vlak bij hun voormalige lagere school en praktisch om de hoek bij Emmy. Hannahs moeder, een slanke, mooie dame met keurig gekapt haar, lachte hartelijk toen ze de twee vriendinnen van haar oudste dochter op de stoep zag staan. 'Kom binnen,' nodigde ze de twee meisjes uit. Uit de woonkamer kwamen pianogeluiden. Er werd overduidelijk geoefend. Hannahs jongere zusje Esther hield meteen op toen ze Lotte en Emmy zag. 'Gewoon doorgaan, Esther,' zei haar moeder streng. 'Nog een kwartiertje, dan mag je ermee stoppen.'

Lotte bedacht opgelucht dat zij met deze hitte niet gedwongen werd om pianoakkoorden te oefenen.

Ze liepen door naar de tuin waar Hannah in een comfortabele lage tuinstoel onder een parasol zat te lezen. *Griekse mythologie, een uiteenzetting voor de jeugd* zag Lotte toen Hannah het lijvige boek dichtklapte en snel onder haar stoel schoof, alsof ze zich er een beetje voor schaamde. Lotte wist best dat het niet altijd Hannahs keuze was om voor haar plezier dit soort boeken te lezen. Hannahs moeder was er zeer op gebrand dat haar dochters zich breed ontwikkelden.

'We gaan naar het zwembad,' viel Emmy maar meteen met de deur in huis. 'Ga je ook mee Hannah?' Ze keek haar afwachtend aan. Toen het stil bleef, besepte ze dat Hannahs moeder het misschien niet goed zou vinden. 'Eh... natuurlijk als het mag van u, mevrouw Meijer,'

voegde ze er haastig aan toe. Het bleef stil. Het enige wat te horen was, waren de toonladders die Esther oefende.

Hannah en haar moeder wisselden een snelle blik. Toen liet Hannah haar hoofd hangen. Haar wangen kleurden rood. Bijna tegelijkertijd begreep Lotte wat er gebeurde. Ook haar wangen kleurden rood. Ze schaamde zich diep. Alleen Emmy stond niet- begrijpend van de een naar de ander te kijken. 'Ik eh...' Hannah schraapte haar keel. 'Nou ja, wij dus,' en met een armzwaai in de ruimte, 'wij mogen niet meer naar het zwembad.'

Het bleef opnieuw even stil in de woonkamer. Lotte met haar rode wangen had het zich gerealiseerd toen Emmy de vraag had gesteld. Geen van beiden had er nog aan gedacht dat het zwembad sinds eind mei gesloten was voor Joden. Ze hadden het natuurlijk wel gehoord en gelezen, maar er geen moment meer aan gedacht dat dit dus ook voor Hannah gold. 'Sorry,' zei Lotte ten slotte een beetje onbeholpen. 'Sorry, ik eh... ik heb daar helemaal niet bij stilgestaan, eerlijk gezegd.' Verontschuldigend keek ze beurtelings Hannah en haar moeder aan.

Emmy hervond zichzelf ook weer. 'Nee,' haastte ze zich te zeggen, 'nooit aan gedacht. Het is ook zo stom allemaal!'

'Ja dat is het!' stemde Hannahs moeder in. 'En niet alleen stom, het is het begin van het einde,' vulde ze aan, terwijl ze zorgelijk aan haar onberispelijk witte zomerbloes frunnikte. De meisjes keken naar de grond. Niet wetend wat te zeggen. 'Zo ging het in Duitsland ook,' ging ze voort. 'Het begon met kleine pesterijen en maatregelen en kijk nu eens. De Joden in Duitsland hebben geen enkel recht meer. Ze worden *untermenschen* genoemd. Let op mijn woorden, het zal hier net zo gaan.'

Lotte en Emmy wisten niet zo goed wat te doen of zeggen. Maar Hannah lachte ineens breeduit. 'Kom op mamsie. Niet zo negatief altijd. Wie weet is de oorlog gauw voorbij en wordt alles weer zoals vroeger.' Ze trok Lotte en Emmy ieder bij een arm mee naar binnen. 'Kom,' fluisterde ze, 'voordat mijn moeder nog meer sombere dingen zegt. Daar is het veel te mooi weer voor.'

Lotte glimlachte even en kwam toen met een nieuw plan. 'Zullen we naar het strandje bij de Rijn gaan? Daar wordt vast niet gecontroleerd.'

Emmy's gezicht lichtte op. 'Goed idee Lotte! Dan kleden we ons hier alvast om.' De meisjes renden de trap op naar Hannahs slaapkamer om daar hun badpak aan te trekken. Toen Lotte uit het raam de tuin in keek, zag ze Hannahs moeder met haar hoofd in haar handen in de tuinstoel zitten. Diep in gedachten verzonken. En zo te zien aan haar houding en gezicht waren die gedachten nogal zorgelijk.

Met z'n drietjes fietsten de meisjes over het zandpad langs de uiterwaarden van de brede rivier. In de verste verte was geen soldaat te bekennen. Omringd door gezinnen, vriendenclubjes en verliefde stelletjes die op deze hete julidag allemaal hun heil bij het verkoelende water zochten, leek het alsof er zowel letterlijk als figuurlijk geen wolkje aan de lucht was.

‘Wat een heerlijke middag,’ verzuchtte Hannah. De meisjes gooiden hun tassen en handdoeken neer en trokken hun zomerjurken over hun hoofd. Hand in hand renden ze het water in, giechelend en gillend vanwege het frisse water.

Heerlijk afgekoeld lagen ze tien minuten later op hun handdoeken, knabbelend aan de doppinda’s die Emmy van thuis had meegenomen. Lotte draaide zich loom van haar buik op haar rug. Ze vouwde haar handen achter haar nek en sloot haar ogen tegen de felle zon. ‘Vinden jullie het nou ook zo’n raar idee dat het oorlog is?’ vroeg ze haar vriendinnen. ‘Ik bedoel, op zo’n dag als vandaag merk je daar toch niks van?’ Emmy mompelde instemmend. ‘Maar toch, ik weet het niet,’ zei ze peinzend. ‘Het lijkt soms nergens anders meer over te gaan bij ons thuis.’ Toen Lotte zich half omdraaide en haar onderzoekend aankeek, ging Emmy verder op vertrouwelijke toon: ‘Moeder wil dat Gijs en Koen bij de Jeugdstorm gaan.’

Lotte trok haar wenkbrauwen op. Gijs was Emmy’s één jaar oudere broer en Koen was Emmy’s jongere broertje.

‘En,’ informeerde Hannah, ‘wat willen zij zelf en wat vindt je vader ervan?’

Emmy trok haar schouders op. ‘Ik weet het niet zo goed. Gijs loopt er niet zo warm voor, maar Koen vindt het allemaal reuze-spannend. Hij is ook nog maar net twaalf tenslotte.’

Hannah schrok van Emmy’s mededeling, maar ze zei niets. Ze had al eens eerder marcherende jongens en meisjes door de stad zien gaan. Die uniformen, die vlaggen en de liederen die ze zongen, in combinatie met het marcheren, hadden voor kippenvel gezorgd. Het deed haar te veel denken aan de *Hitlerjugend* in Duitsland, en de troepen soldaten zoals die triomfantelijk door de straten marcheerden toen Nederland had gecapituleerd. En hoe de NSB’ers die hadden opgewacht, bloemen strooiend en de Hitlergroet brengend. Die club... daarvan wilde Emmy’s moeder haar zonen lid maken? Ze zei niets. Wat zou haar mening er tenslotte toe doen?

‘Vader is niet zo enthousiast als moeder,’ vervolgde Emmy, ‘maar volgens mij vindt hij het allemaal wel best. Hij is vooral bang dat hij zijn baan kwijtraakt.’ Haar vader werkte als ingenieur bij de Kema.

‘Nou, dat zal toch niet zomaar gebeuren?’ zei Lotte.

‘Dat zeg jij,’ kwam Hannah opeens tussenbeide. ‘Mijn vader heeft al sinds februari geen werk meer. Althans, niet het werk dat hij deed.’ Lotte draaide zich nu weer helemaal terug op haar buik en keek Hannah met grote ogen aan. ‘Hij mag niet meer werken,’ vervolgde Hannah, ‘alle Joodse musici zijn ontslagen bij het orkest. Na meer dan vijftien jaar liet het orkest hem en andere Joodse medewerkers van de ene op de andere dag vallen.’

Het bleef even stil. Op de achtergrond hoorden ze het gelach van kinderstemmen en het gespetter van water. Hannah had het nooit aan haar vriendinnen verteld. Zoals ze ook niet had verteld hoe haar moeder gehuild had die dag. Van boosheid, van machteloosheid, van zorgen over hoe het nu verder moest met hen. Hoe ze dan rond moesten komen, of ze dan wel in het huis konden blijven wonen. Over de geruststellende toon van haar vader dat het vast allemaal wel in orde zou komen. Dat hij over genoeg papieren beschikte om weer ergens aan

de slag te kunnen. Dat dit vast niet altijd zo zou blijven. Dat hij ook altijd nog privé muziekles kon gaan geven als de nood aan de man kwam.

Emmy had met haar te doen. Hoe moest dat zijn? Als je vader zomaar niet meer mocht werken, alleen maar omdat hij van een andere bevolkingsgroep was? Ze had het er laatst nog met Lotte over gehad. Over hoe zij zich beiden nooit gerealiseerd hadden dat Hannah uit een Joods gezin kwam. Niemand had hun dat ooit verteld en eigenlijk was het verder ook helemaal niet belangrijk. Althans, dat had ze altijd gedacht. Al die berichten die de laatste jaren in de kranten hadden gestaan en waar ze haar vader en moeder wel over had horen praten. Al die toespraken waar vooral haar moeder graag naar luisterde op de radio. Toespraken van Anton Mussert, de leider van de nsb, die het ook vaak over Joden had... Het was nooit in Emmy opgekomen dat dat ging over Hannah en haar vader en moeder. Sinds de oorlog uitgebroken was, maar vooral sinds afgelopen jaar, had ze zich gerealiseerd dat het niet ging over anonieme mensen, maar over mensen van vlees en bloed. Mensen die zij kende. Het was een rare en verontrustende gedachte. 'Maar eh... hoe of waar betalen jullie dan alles van?' vroeg ze.

'Hij heeft gelukkig werk gevonden op de Joodse school. Hij geeft nu muziekles. Hij heeft veel gesolliciteerd, maar geen enkele middelbare school durfde het aan om hem nu een baan te geven.' Hannah keek verdrietig.

Lotte en Emmy staarden haar aan. Ze hadden er niet zo bij stil- gestaan dat dit soort mededelingen, die ze wel op de radio hoor- den en waarover thuis natuurlijk ook wel gesproken werd, zo'n direct gevolg zouden hebben voor mensen die ze kenden. Sterker nog, Lotte wist pas een goed jaar dat Hannah en haar familie Joods waren. Het had nooit een rol gespeeld in hun leven. Ze waren er eenvoudigweg niet mee bezig.

Lotte legde even haar hand op Hannahs door de zon verwarmde arm en gaf haar een bemoedigend kneepje. Toen keek ze Emmy aan. 'Nou? En wat gaat je broer doen? Gaat hij lid worden denk je?'

Emmy zuchtte eens diep. 'Ik hoop het niet. Idiote organisatie! Maar mijn moeder kan vrij doortastend en dominant zijn. Dus wie weet? Maar zeg, zullen we nog een keertje het water in gaan? Ik zit hier gewoon te stoven, zo heet is het!'

De meisjes doken nog eens kopje onder in de koude, rustig kabbelende golfjes van de rivier. Niet alleen om af te koelen maar ook om hun gedachten af te leiden van de dagelijkse realiteit, die schuilging achter deze vredige zomerse dag in juli.

Die avond aten Lotte, haar ouders en Tom buiten in de tuin. 'Heerlijk,' zei haar vader. Hij lachte terwijl hij tevreden prikte in een paar koude slaboontjes in zijn salade. De boontjes die Lotte eerder die dag met haar moeder geplukt had. 'Het is echt geen weer voor warm eten vandaag. In de praktijk was het ook al zo warm! Fijn dat het nu eindelijk een beetje afkoelt. En? Hoe was jullie dag vandaag? Lotte, jij bent lekker gaan zwemmen, begrijp ik?'

Lotte knikte. 'Ja, bij de rivier. Het was best druk.'

Vader tilde een wenkbrauw op. 'O? Niet naar het zwembad?' Lotte schudde haar hoofd. 'Nee, vanwege Hannah.' Het bleef even stil aan tafel.

'Ach ja,' antwoordde haar vader.

'Het is toch schandalig!' barstte Tom uit, terwijl hij zijn bestek met een klap op zijn bord liet vallen. 'Echt schandalig! En dat iedereen maar net doet alsof dat heel normaal is!'

Moeder keek verschrikt op. ‘Sst Tom! Praat toch niet zo luid.’ Ze keek angstig om zich heen.

‘Ach wat,’ bromde Tom. ‘Alsof iemand ons hier kan horen.’

Lotte moest toegeven dat hij wel een punt had. Hun huis was vrijstaand en hun tuin was bovendien omzoomd door struiken.

‘Maar toch kun je niet voorzichtig genoeg zijn,’ vond moeder. Vader knikte instemmend.

Tom haalde zijn schouders op. ‘Ja, ja, jullie hebben wel gelijk natuurlijk.’ Op zachtere toon ging hij verder. ‘Maar ik maak me er ook zo boos over! Daniël vertelde dat hij en zijn familie misschien naar het buitenland vertrekken.’

Vader liet nu ook zijn bestek rusten. Hij zuchtte. ‘Ik begrijp dat ze weg willen, maar waar kunnen ze heen? En trouwens, hoe zouden ze dat nu nog voor elkaar kunnen krijgen? Dat hadden ze twee jaar geleden moeten doen, toen ze misschien nog een kans hadden. Weet je, het was ook vóór de oorlog al voor veel Duitse vluchtelingen bijna onmogelijk om ergens naartoe te gaan. Veel landen wilden ze niet accepteren of maar mondjesmaat. Ja, het zijn zware tijden en zeker voor de Joden ook angstige tijden.’

Iedereen was in eigen gedachten verzonken. Toen herinnerde Lotte zich wat Emmy haar had verteld. ‘Trouwens, Emmy’s moeder wil dat Gijs en Koen bij de Jeugdstorm gaan. Geloof je dát dan?’ Ze keek er enigszins verontwaardigd bij. ‘En het ergste is nog dat Gijs dat volgens Emmy helemaal niet wil, maar dat hij het overweegt vanwege zijn moeder. Wat vinden jullie dáár dan van?’

Opnieuw liet Tom zijn bestek, dat hij net weer had opgepakt, kletterend op zijn bord vallen. ‘Niet te geloven toch! Die idioten in die apenpakkies! Wie denken ze wel dat ze zijn? Je zou je toch doodschamen om daartussen te lopen?’

Opnieuw keek Lottes moeder hem waarschuwend aan. ‘Tom!’ ‘O ja,’ zei hij bedremmeld. ‘Uitkijken, we zitten buiten.’ ‘Precies ja,’ beaamde ze. ‘Jij moet goed uitkijken wat je zegt en tegen wie, jongen. Dat weet je nu inmiddels toch wel?’

Tom keek berouwvol naar zijn bord terwijl hij zijn mes en vork voor de derde keer van zijn bord pakte. Onder die berouwvolle blik zag Lotte ook strijdlust en boosheid. Voor het eerst bedacht ze dat haar broer inderdaad misschien moest oppassen met wat hij zei en vooral tegen wie. Het waren onzekere en rare tijden.

‘Oppassen is het devies,’ zei vader, alsof hij haar gedachten kon lezen. ‘We kunnen niet voorzichtig genoeg zijn.’